

ПОСТКОЛОНІАЛІЗМ У КАНАДСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Статтю присвячено особливостям, яких набув постколоніалізм у канадському контексті. Особлива увага приділяється впливу колоніального минулого країни на розвиток літератури з акцентом на унікальності канадського постколоніалізму та різноманітних маргінальних проявах внаслідок позиції країни у світі і з огляду на поліетнічний склад. Через проблеми національно-культурної самобутності та провінціальності постколоніальний дискурс у канадському контексті гармонійно поєднується з постмодерністським.

Ключові слова: *постколоніалізм, канадський контекст, колонія, маргінальність, розмаїтість, канадський літературний канон.*

Статья посвящена особенностям, которые приобрёл постколониализм в канадском контексте. Особое внимание уделяется влиянию колониального прошлого страны на развитие литературы с акцентом на уникальности канадского постколониализма и разных проявлениях маргинальности вследствие позиции страны в мире и с оглядкой на полиэтничный состав. Через проблемы провинциальности и национально-культурной самобытности постколониальный дискурс в канадском контексте тесно связан с постмодернистским.

Ключевые слова: *постколониализм, канадский контекст, колония, маргинальность, разнообразие, канадский литературный канон.*

The article reveals the peculiarities of the postcolonialism in the Canadian context. Special attention is given to the influence of the country's colonial past on the development of the literature with the accent on the uniqueness of the Canadian postcolonialism and different kinds of marginality as a result of country's position in the world and its polyethnic structure. In the article it is considered that the problems of the provinciality and cultural and national distinctiveness connect the postcolonial discourse in Canada with that of postmodernism.

Key words: *postcolonialism, Canadian context, colony, marginality, diversity, Canadian literary canon.*

У сукупності праць, породжених своєрідною популярністю постколоніальної проблематики, можна виділити декілька суперечливих і водночас взаємодоповнюючих поглядів відносно обсягу та змісту поняття «постколоніальна література». Одні дослідники використовують даний термін на позначення літературних традицій будь-яких країн, що мають у своїй історії досвід колонізації, що передбачає звернення до сотень літературних персоналій останніх століть [3, с. 17]. Для інших становлення постколоніальної літератури пов'язане зі сплеском культурної активності, що супроводжує зростання національно-визвольного руху в колоніальних державах у першій половині ХХ ст. [1, с. 15]. Нарешті, слова британського письменника та літературознавця М. Бредбері передають значення цього терміна, яке найбільше наближує його референт до статусу самостійного літературного явища сучасності: «найяскравіша риса культури останнього десятиліття – її інтернаціональність, вона вбирає в себе традиції інших культур, насамперед, у силу того, що на перший план зараз вийшли письменники-емігранти з колишніх колоній нашої колись могутньої імперії» [11, с. 6]. І хоча ці слова

були написані наприкінці ХХ століття, вони є так само актуальними у ХХІ столітті. У такому розумінні постколоніальна література представлена авторами, що походять з колишніх колоній, але проживають на території «метрополій». Унікальність такого літературного явища в тому, що письменники, які його представляють, не можуть бути однозначно віднесені до однієї національної літератури, і часто країни їх походження сперечаються з метрополіями за право відносити їх до власної культурної традиції. Принципово кроскультурний досвід цих авторів знаходить відображення у їхній творчості, яка отримує такі різноманітні характеристики, як «література напівкровок» (А. Р. Гунератне), «література межів'я» (М. В. Глостанова), «література андрогінів» (Г. Чхартішвілі) тощо.

Хоча колоніалізм являє собою насамперед конкретне історичне явище політико-економічного характеру, однойменна теоретична категорія у постколоніальних дослідженнях інтерпретується широко і розповсюджується на багато сучасних явищ дискурсивного контролю, соціального підкорення та маргінальності. Це дозволяє відносити до «пост-

колоніальних» країн не лише власне колишні колонії західних метрополій, але й так звані «колонії поселенців», до числа яких належить і Канада. Проте, слід зазначити, що іноді такі країни як Канада та Австралія не відносять до категорії «постколоніальний» через відносно коротку боротьбу цих країн за незалежність, лоялістські тенденції по відношенню до країни-колонізатора та відносну відсутність проблем расизму чи нав'язування іноземної мови. Однак можна посперечатися про те, що стосунки між цими країнами та країною-колонізатором часто виходять з периферійної позиції, займаючи центральне місце і допомагаючи краще зрозуміти сутність колоніалізму.

Постколоніальна Канада залишається сферою дослідження, яка породжує ідеї навколо себе, повертаючись і водночас рухаючись далі від колоніального контексту Співдружності та імперії, створюючи хибну опозицію між поглядом на Канаду зовні та зсередини, відділяючи глобальне від місцевого так само, як і раніше. Постколоніальне у цьому прочитанні, здається, наголошує на колоніальному, як на домінуючій структурі для побудови ідеї Канади. Також, у такому тлумаченні постколоніальний аспект, певною мірою, завжди тягне дискусії навколо Канади у одному напрямку, до стрижневого питання про її колоніальний статус зі всіма супутніми дискусіями про впливи колонізації як на сучасному етапі, так і в історичному контексті. Такий підхід є значною мірою обмеженим та недосконалим. Не всі твори канадської літератури обов'язково несуть у собі відбитки колоніального минулого країни, якщо воно насправді є минулим, а також не всі твори відбивають сміливий погляд на постколоніальну Канаду. Канада як колонія, у будь-якому її статусі – минулому, теперішньому чи пост- – не єдина представлена, досліджена Канада у канадському дискурсі. Більше того, дискусії навколо Канади-колонії, минулої чи сучасної, не ведуть так просто до змін у канадських дослідженнях літератури чи інших у контексті певних глобальних чи всесвітніх умов постколоніалізму, якщо є наміри зрозуміти Канаду як постколоніальну державу. Постколоніальний підхід, якщо він є тим, чим він є, не розвивався і не розвивається через покоління і час так плавно, як нас змушує думати сам термін. Поняття не може і не повинно використовуватись задля підкреслення різниці. Канадська історія у будь-якому аспекті є більш складним, загадковим та множинним явищем, а канадці не щойно прийшли до постколоніального стану після тривалих десятиліть мороку в національній історії. «Нація» не просто витіснила «колонію», і саме тому ми говоримо про постколоніальну Канаду як унікальне явище у всіх аспектах дослідження.

Таким чином, питання місця Канади у сучасному постколоніальному дискурсі і досі залишається проблемним. Більше того, «канадський» рівень є своєрідною пропущеною ланкою, що утримує місце між старим (імперським) та новим світом. Більшість останніх досліджень статусу Канади як колонії поселенця-загарбника доводять цей факт. Також слід зазначити, що Канаду все більшою мірою оминають у міжнародних постколоніальних дебатах, особливо поза Великобританією, Австралією та Новою Зеландією.

Тоді як дослідження, присвячені літературі країн Співдружності у 1960-70-х роках включали Канаду як провідного учасника своїх дискусій, сьогодні частіше її викреслюють як «загублену у постімперському просторі». Насправді, іронічним є той факт, що тривала історична боротьба Канади за власне визнання окремо від Сполучених Штатів Америки (а раніше і Великобританії), можна тлумачити натомість як тісний зв'язок країни з цими імперськими силами з метою завоювання визнання у постколоніальних колах світу. Ще більшою іронією є те, що публікації про канадську культуру та національний характер досі не вважаються достатньо «інтернаціональними» для того, щоб бути придатними для видання у Сполучених Штатах Америки та Великобританії, у помітному контрасті до досліджень Індії, Африки та Ірландії. Це, звичайно, може свідчити про актуальність стереотипної думки у західній уяві стосовно екзотичності цих місць, проте викликає занепокоєння у дослідників особливостей канадського постколоніалізму.

Донна Беннетт висуває думку, що критики починають ідентифікувати термін «постколоніальний» у канадському контексті разом з появою дискурсу постколоніалізму, спричиною працею Е. Саїда «Орієнталізм», у критичних тенденціях [2, с. 166]. Однак постколоніальні зацікавлення у Канаді існували задовго до цієї події і були наявні навіть у ранніх літературних спробах, що стало своєрідним імпульсом для розвитку канадської літератури та канадських досліджень як окремої академічної галузі. Отже, постколоніалізм у канадському контексті може містити культурні наслідки деколонізації періоду Конфедерації, модерністського етапу розвитку та наступних, навіть якщо значення «пост-» цих моментів залишається під питанням. Адже, як визначає Хелен Тіффін, «постколоніальний» означає продовження існування колоніального спадку у пост-незалежних культурах, а не його зникнення чи стирання» [10, с. 158].

Тлумачення Канади як постколоніальної держави вимагає певної конкретизації та пояснення. Це не означає заперечувати, що історія Канади та те, що називають «психологічними відгуками колоніального минулого» [6, с. 3], не є однаково реальними й важливими. Деякі частини Канади, особливо на Заході, досі відчувають себе колонізованими. Не потребує підтвердження те, що Канада ніколи не відчувала себе у центральній позиції ні в культурному, ні в політичному аспекті. Як цитує Бгараті Мухерджі канадська дослідниця Л. Хатчеон: «Вона завжди відчувала «глибоке почуття маргіальності»: індійський письменник, ямайський, нігерійський, канадський та австралійський, кожен знає, як бути людиною з периферії, чий крик зникає не почутим. Він знає, як терпіти емоційну та розумову девальвацію, вмирати нездійсненним та все ще ізольованим від світового центру» [9, с. 151]. Проте це не означає ототожнювати некорінний канадський досвід колоніалізму, а отже і постколоніальний, з африканським, індійським тощо.

Дослідники скоріше поспішають, називаючи Канаду культурою «третього світу», а значить, постколоніальною. Вірогідно, за ними стоїть відома заява М. Лоуренса, що канадські письменники належать до «третього світу»,

адже «вони мусили знайти свої власні голоси та виписувати те, що є істинним, в обличчі безмежного культурного імперіалізму» [8, с. 17]. Тоді як істинним та очевидним є те, що канадські літературні «моделі залишилися британськими і, останнім часом, американськими» [8, с. 18], існує відчуття, що є щось і тривіальне стосовно досвіду «третього світу», і перебільшене по відношенню до канадців. Звісно, Канада з політичної точки зору була колонією, проте наслідки того минулого для білошкірих (не корінних) письменників сьогодні значною мірою різняться від наслідків для митців у Африці, Індії тощо. Адже такою ж мірою відрізняється структурна домінація імперії, не згадуючи расову та культурну.

Розвиток англоканадської літератури у 60-х роках, як вказує Н. Беснер, співпав з черговим етапом росту національної самосвідомості, а також із становленням постколоніальної культурної парадигми, що завершувала розпад британської імперії. Своєрідне «канадське відродження» 60-х років ХХ ст. хронологічно співпало з появою більшої кількості письменників-іммігрантів, а точніше в історію були «вписані» раніше замовчувані імена тих, що характеризувалися класовою, статевою, расовою, етнічною відмінністю. За часом цей період співпав з початком впровадження офіційної політики мультикультуралізму у Канаді. Творчість саме цих письменників, до числа яких відносять М. Ондаатжі, О. Кларк, Н. Біссундат, Р. Містрі, Дж. Когаву, Д. Марлатт, Х. Ладу, М. Н. Філіп та інших, розглядають з постколоніальної, а також мультикультурної точок зору. У цей період відбувається відхід від реалістичного традиціоналізму та полеміки навколо національного культурного самовизначення, що супроводжується пошуками способів художнього осмислення як історії Канади, так і західної цивілізації.

У більш широкому культурному плані 1960-ті можна також розглядати з вигідної точки зору сьогодення, як один з найбільших за останні півстоліття сплесків національної самосвідомості у Канаді, а також підйому, що супроводжував подальший занепад імперії, постколоніальних позицій – культурних, політичних, ідеологічних – відображених та відтворених в усіх видах мистецтва. Канадська проза, починаючи з цього часу, розвивалася окремо від домінуючого впливу реалізму і закликів до національного бачення, надаючи перевагу формальному та стилістично більш витонченому заглибленню у все більш двоїсте розуміння канадської та західної історії (як серед інших дослідників зауважує Н. Фрай, канадська культура завжди концентрувалася на своєму минулому), а також втіленню ідей більш політичного та ідеологічного характеру.

Канадська дослідниця Л. Хатчеон характеризує постколоніалізм як один з концептуальних зсувів у літературознавстві останніх часів та вважає її складовою нової критичної парадигми, що приходить на зміну формалізму та теорії читацького відгуку та наслідує ідею постструктуралізму про соціально-політичну зумовленість текстів культури та бере до уваги класову, національну, гендерну та ін. приналежність критика як фактор, що визначає

переваги та обмеження його інтерпретації художніх творів [5, с. 1-2]. Такий критичний підхід дозволяє аналізувати різні прояви маргінальності, якими характеризується Канада як внаслідок її місця у світовій культурі, так і з огляду на її поліетнічний склад.

Висловлюючи своє занепокоєння стосовно терміна «постколоніальний» по відношенню до сучасних багатонаціональних та корінних культур Канади, дослідниця говорить, що, ймовірно, саме культури корінних народів «слід вважати протидіючим постколоніальним голосом Канади» [5, с. 172]. Звичайно, звернення до постколоніального як своєрідного імітування вже існуючих ідей, лозунгів, що дозволило б канадцам ігнорувати свої власні складнощі стосовно імперіалізму, було б некоректним тлумаченням терміна в даному контексті. Проте, більшою є небезпека, що канадці відмовляться визнати, що можуть колись мати щось спільне з колонізованими народами будь-де.

Якщо однією з центральних проблем постколоніальної теорії вважати «діалектику батьківщини та закордону» [7, с. 5], у випадку таких країн як Канада вона ускладнюється тим, що категорії батьківщини та закордону історично переплетені. Труднощі полягають у тому, щоб знайти баланс між національними особливостями та міжнародним розвитком. Особливо це стало актуальним після початку націоналістичних культурних рухів, що було важливим для інтернаціоналізації літератур англійською мовою. Іншими словами, проблема трактування канадської літератури в межах глобального теоретичного контексту залишається відкритою. А також постає питання, що стається, коли «рідне» чи національне стає глобально постколоніальним, навіть якщо воно таким ніколи не було у достатній мірі. Н. Фрай, висувуючи багато років тому головне канадське питання «Where is here?», визначив місце Канади як «абстракція, що виключає соціальний аспект» [4, с. 112]. Це виключення соціально-політичного простору є провідним для імперських тлумачень колоніального простору, що, у свою чергу, як ми бачимо, відродилося у сучасних формах канадської культури як чи гармонійно «корінне», чи похвально «космополітичне».

Протягом тривалого періоду у канадському літературознавстві поняття регіонального та національного породжували активні дискусії про центр та периферію або центральну та маргінальну позиції, чи про те, як інтерпретувати місцеве та корінне у національному дискурсі. Коли дослідники почали говорити про постколоніалізм у канадському контексті, це не означало, що такого роду дискусії повинні просто перейти в аспект глобального проти місцевого. Якщо і потрібен був певний напрямок руху, то доцільніше було надати привілей місцевому над глобальним. Говорячи про постколоніалізм у канадському контексті, слід усвідомлювати, що сам конфлікт та напруга між теоріями про регіональне та національне не обов'язково повинні бути висвітлені через постколоніальний ракурс, скоріше має відбутися репозиція між цими поняттями. Часткове або місцеве у національному контексті набуває певної сили

значення, якщо ми змусимо себе повірити у те, що просто перейшли через цю конфігурацію у постколоніальний період. Формулювання «регіональне, національне, інтернаціональне» не лише пропонують ширші межі дослідження, вони постійно перетинаються, інформують одне одного, вони є суміжними. У постколоніальному контексті постколоніалізм вселяє, а не перешкоджає появі стійкого відчуття особливого місця та виняткових історій. Все ж специфіка місцевого у Канаді вимагає більшого простору, регіональне не повинне зникнути для дослідників постколоніалізму. Навпаки, його слід розуміти як особливий та винятковий час, простір, місце та голос, які створюють глибший та важливіший осередок для дослідження.

Слід наголосити, що у канадському контексті постколоніальний дискурс гармонійно поєднується з постмодерністським через постановку проблеми про національно-культурну самобутність та провінціальність. Однак, якщо у першому випадку мова йде про загальні питання канадського історичного шляху та взаємодії з більш старшими культурами, то у другому – робиться спроба усвідомлення та осмислення конкретного досвіду колонізації, статусу корінного населення та реалій поліетнічного суспільства.

Просте питання, яке й досі часто порушують дослідники різних країн, чи є Канада постколоніальною, очевидно, веде до великої кількості глибоких, цікавих та більш складних питань про політику та канадську державу, етнічність та маргінальність, літературу та межі визначення. Очевидно, що Канада не є постколоніальною у будь-якому прозорому та недвозначному розумінні, а найбільша небезпека полягає у тому, що саме поняття постколоніальності у хибному тлумаченні вільно впливає та поширюється у

сучасних дискусіях навколо канадської літератури, називаючи один очевидний контекст, і це призводить до однобічного прочитання історії культури в цілому та літератури зокрема, відносячи до певних категорій та груп критично відмінні та суперечливі поняття. Отже, Канада не є винятково постколоніальною, адже формулювання має на увазі, що історія Канади – це лише простий наратив про її еволюцію після колоніального статусу, що залишає навколо безліч питань про висновки, зроблені вище. Більше того, сама ідея Канади, що впливає з питання про постколоніальність країни, є надто однозначною, монолітною, моноцентричною, монокультурною. Адже канадська культура значною мірою насичена різноманітністю, яка є надто очевидною, щоб уникати дискусій про неї або підпорядковувати під певні стереотипні погляди. До того ж поняття колонії та нації не виходять одне з одного, а Канада є різноманітною, її історія – неоднозначною та заплутаною, регіони – надто відмінні один від одного, і їх не можна тлумачити як колонії ще однієї чи «іншої» імперії. Невід'ємні елементи Канади як, наприклад, Перші Нації чи різні хвилі іммігрантів у кількох століттях ніколи взагалі не були «канадськими», а значить, і преколоніальними.

Таким чином, постколоніалізм у канадському контексті має багато проблемних та двозначних аспектів, починаючи з первісного питання, чи можна вважати Канаду постколоніальною взагалі, і продовжуючи всіма супутніми питаннями про центр і периферію у розбудові канадського літературного канону, про канадську ідентичність як історико-літературну проблему, про національне, постколоніальне, мультикультурне та глобальне у літературному процесі Канади тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ashcroft B. The Post-Colonial Studies Reader / Ashcroft B., Griffiths G., Tiffin H. – London : Routledge, 1994. – 526 p.
2. Bennett D. English Canada's Postcolonial Complexities / D. Bennett // Essays on Canadian Writing. – 1993/94. – № 51/52. – P. 164–210.
3. Benson E. The Oxford Companion to Canadian Literature / E. Benson, W. Toye. – 2nd ed. – Toronto, Oxford : OUP, 1997. – 843 p.
4. Frye N. The Bush Garden : [Essays on the Canadian Imagination] / N. Frye. – Toronto : Anansi, 1995. – 256 p.
5. Hutcheon L. The Canadian Postmodern : [A Study of Contemporary English-Canadian Fiction] / Linda Hutcheon. – Toronto : OUP, 1988. – 230 p.
6. Keith W. J. Canadian Literature in English / W. J. Keith. – London and New York : Longman. – 1985. – 287 p.
7. King B. New Centres of Consciousness: New, Post-Colonial, and International English Literature / Bruce King // New National and Post-colonial Literatures. Ed. Bruce King. – New York : OUP, 1996. – P. 3–26.
8. Laurence M. Ivory Tower or Grassroots? : The Novelist as Socio-Political Being / Margaret Laurence // William H. New. A Political Art : [Essays in Honour of George Woodcock]. – Vancouver : University of British Columbia Press, 1978. – P. 15–25.
9. Mukherjee-Blaise B. Mimicry and Reinvention / Bharati Mukherjee-Blaise // Parameswaran U. The Commonwealth in Canada. – Calcutta : Writer's Workshop Greybird, 1983. – P. 147–157.
10. Tiffin H. Introduction / Helen Tiffin // Past the Last Post : Theorizing Post-Colonialism and Post-Modernism / [ed. Ian Adam and Helen Tiffin]. – London : Harvester / Wheatsheaf, 1991. – P. 7–16.
11. Брэдбери М. И заканчиваю – значит начинаю. Круглый стол «ЛГ» – о проблемах современной английской литературы / Малкольм Брэдбери // Литературная газета – № 5 (31 января). – 1996. – С. 5–11.